

Van den Herd

Heemkundekring De Heerlijkheid Oirschot

Jaargang 31 | nr. 2 | juni 2024

www.deheerlijkheidoirschot.nl

Openstelling Erfgoedcentrum De Ravenpoort
Dekanijstraat 10
5688 AR Oirschot

Maandagavond van 18.30-21.00 uur

In de vakantiemaanden juli en augustus is het Erfgoedcentrum alleen op afspraak geopend.

Meer informatie over onze Heemkundekring, Oirschotlogie en de Canon kunt u vinden via de links:

- <http://www.deheerlijkheidoirschot.nl>
- <http://www.oirschotlogie.nl>
- <http://www.canonvanoirschot.nl>

Kopij voor de volgende uitgave kunt u tot 01 september 2024 aanleveren.

De redactie kan de historische juistheid van de inhoud van de artikelen niet in alle gevallen controleren; eventuele onjuistheden zijn voor rekening van de auteur. De redactie behoudt zich het recht voor ingezonden bijdragen te redigeren, in te korten of niet te plaatsen.

Van den Herd

Heemkundekring De Heerlijkheid Oirschot

Jaargang 31 | nr. 2 | juni 2024

www.deheerlijkheidoirschot.nl

COLOFON

Redactie:

Maria van Deutekom

Noyenstraat 12

tel. 06 33802883

m.van.deutekom@kpnplanet.nl

Arthur de Vries

den Heuvel 8

tel. 06 21532274

a.devries@heerbeek.nl

Anneke Hoeijmans

Heistraat 26

tel. 06 15374193

anneke.hoeijmans@outlook.com

Overname van artikelen is toegestaan met bronvermelding.

ISSN 1387 - 2060

INHOUD

Plat gezeed: 'n Kuus

Ria van Kollenburg – van de Looij 04

Wat is tijd?

Henk van Hout 08

De opkomst van de telefoon

Han Smits 20

Spreekwoorden uit de Middeleeuwen

Maria van Deutekom 26

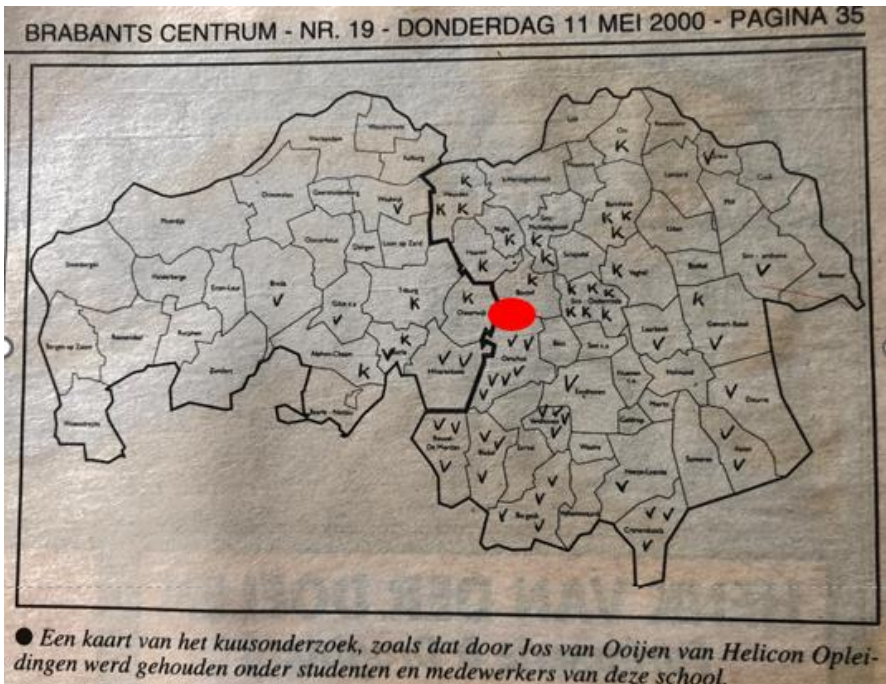
Plat gezeed: 'ne Kuus

'Op unne skonne zondigemiddig' (op een mooie zondagmiddag) maakten twee leden van de Kromploegers uit Liempde een fietstocht. "Kekt is, doar lopt nog unne flinke kuus!" zei de ene. Maar met de beste wil van de wereld zag de andere fietser echt ginne kuus. De eerste fietser had immers een groot kalf / jonge koe gezien. Dat was voor hem duidelijk 'ne kuus. Maar de ander, die oorspronkelijk niet uit Liempde maar uit Sporing (Spoordonk) kwam, associeerde het woord 'kuus' met een varken. Spraakverwarring dus!

Een discussie ontstond op de fiets. En die discussie verspreidde zich verder naar huis, familie, feestjes en borreltafels. Is 'ne kuus nou een varken of een koe? Tot een docent van de Helicon-opleidingen in de discussie betrokken werd. Hij besloot een onderzoek uit te laten voeren door studenten. Dus alle Helicon-studenten, uit diverse regio's in Brabant, kregen de opdracht om in hun woonomgeving bij boerderijen uitsluitend aan oudere bewoners de vraag voor te leggen waar ze aan dachten bij het woord "kuus"; aan een rund of een varken.

De resultaten waren opvallend. Vooral oorspronkelijke Meierij-bewoners denken bij het woord kuus aan een jonge koe of een groot kalf. De mensen die bij het woord kuus een varken voor zich zien, bleken vooral oorspronkelijk uit de Kempen te komen. Een verwaald varken in de Meierij of een eenzaam rund in de Kempen bleken achteraf geboren en/of getogen te zijn in de andere regio. (Zie afbeelding). Omdat de grens van de Meierij en de Kempen precies in het noorden van Oirschot ligt, op de grens met Boxtel, werd de conclusie getrokken dat daar deze typische 'taalgrens' moest liggen.

Na dit ludieke onderzoekje plaatsten de Kromploegers uit Liempde een symbolische houten taalgrenspaal, langs de Oude Grintweg, ter hoogte van herberg De Vrolijke Jager, labij de gemeentegrens tussen Oirschot en Boxtel. Op deze Kuusepaol zie je komend uit Boxtel een varkenshoofd en komend uit Oirschot een koeienhoofd. Een paar jaar geleden bleek de houten versie veel geleden te hebben en niet meer goed herkenbaar te zijn. De oude Kuusepaol werd vervangen door een nieuwe versie die beter bestand is tegen weersinvloeden en hufterproof is.

Bij ons op de Hei ging het blijkbaar toch anders dan in de rest van Oirschot. Als wij het thuis over een klein kalfje hadden, dan spraken we over een 'kuuske'. Maar tegen een varken zeiden wij 'kuut' (dus niet 'kuus'). Misschien dat het varken daarom niets terug zei... Maar mocht je op een mooie zomermiddag eens een eindje willen fietsen: rijdt eens langs de Oude Grintweg tussen Oirschot en Boxtel.

In deze prachtige omgeving passeer je zonder paspoort of douanecontrole een onzichtbare grens; de grens tussen Kempenland en Meierij, maar ook een heuse taalgrens, gemarkeerd door de Kuusepaol.

Hou doe!

Ria van Kollenburg - van de Looij

Wat is tijd?

We hebben het vaak niet of zeggen dat we tijd zat hebben. Is datgene wat we beweren niet te hebben of wel te hebben op het moment van de uitspraak hierin iets tastbaars kwantificeerbaar? Wat is tijd eigenlijk? Is het een astronomisch of een filosofisch vraagstuk? Is het materie, een dimensie of alleen maar een beleving? Dat het geen materie is kunnen we nog wel begrijpen. Het heeft geen massa of gewicht en je kunt het niet vastpakken of opslaan. Een dimensie is al veel ingewikkelder om te begrijpen. Dat het geen zichtbare

hoogte, breedte of lengte heeft, kunnen we allemaal nog wel bevatten, maar als je over de vierde dimensie begint, dan slaat het onbegrip al snel toe. Zo ontdekte Albert Einstein ruim 100 jaar geleden, dat ruimte en tijd zich afhankelijk van de waarnemer verschillend kunnen manifesteren en

hij berekende dat aan de rand van een zwart gat de tijd stilstaat. En dan zijn wij het spoor waarschijnlijk bijster. Dat het een beleving is spreekt ons veel beter aan. Tijd is in feite niets anders dan een aanschakeling van momenten met gebeurtenissen, die elkaar ongelimiteerd opvolgen.

Juist deze gebeurtenissen heeft de mensheid in meetbare eenheden willen vastleggen en je kunt zeggen dat tijd een uitvinding van de mens zelf is. Denk daarbij bijvoorbeeld aan de indeling van een etmaal in 24 uren van 60 minuten, die weer onderverdeeld zijn in 60 seconden, de vaststelling van jaren in maanden en dagen en historische perioden zoals de Romeinse tijd, de Middeleeuwen en de moderne tijd, waarin wij nu leven. Omdat we ons dingen kunnen herinneren die voorbij zijn, hebben we een verleden uitgevonden en onze toekomst is gebaseerd op verlangens en wensen die nog moeten gebeuren. Er bestaat zelfs geen toekomst zonder herinneringen aan het verleden. In feite is tijd wat voorkomt dat alles tegelijkertijd gebeurt. Toekomst wordt onherroepelijk verleden, maar het verleden wordt nooit de toekomst. We kennen allemaal het verschijnsel tijdsillusie, waarbij de tijdsbeleving afwijkt van de kloktijd. Denk daarbij maar eens aan de wachttijd in een wachtkamer of het gevoel dat naarmate je ouder wordt de dagen sneller voorbijgaan. De kerkvader Augustinus van Hippo (354-430) wist tijd al kernachtig te benoemen; "Als niemand het mij vraagt, dan weet ik het, maar als ik het aan iemand moet uitleggen, dan weet ik het niet." Hij filosofeert nog verder over het verleden, heden en toekomst en vraagt zich af hoe deze kunnen bestaan als het verleden er niet meer is en de toekomst ook nog niet.

De voor ons zo vanzelfsprekende tijdsindelingen zijn echter voor onze voorouders helemaal niet zo vanzelfsprekend geweest en zeker niet zo vast omljnd, zoals ze nu met onze moderne meetinstrumenten zijn. Zo is een hedendaagse kalender een systeem voor het indelen van de tijd in perioden, zoals jaren, maanden, weken en dagen. Meestal is een kalender gebaseerd op maatstaven die de astronomie aanreikt en wordt die gekoppeld aan een jaartelling en een jaarstijl, die beide gebaseerd zijn op historische gebeurtenissen en daarvan als beginpunt worden beschouwd. De jaartelling bepaalt wanneer een nieuw jaar met 1 wordt opgehoogd en de jaarstijl bepaalt op welke dag. Wereldwijd bestaan er verschillende kalendersystemen,

waarbij de Gregoriaanse kalender door velen als de standaard wordt gezien. Wij zijn met onze jaartelling begonnen bij de geboorte van Jezus met het jaar 1 en verhogen op 1 januari onze jaartelling met 1 en op 31 december om 24.00 uur eindigt ons kalenderjaar. Hoe vanzelfsprekend deze indeling voor ons ook is; het is niet altijd deze indeling geweest en ook nu nog gebruiken we andere indelingen, zoals het liturgisch of kerkelijk jaar dat op de eerste zondag van de advent begint en het schooljaar, dat na de zomervakantie start.

De Romeinse keizer Julius Caesar voerde in 46 v.Chr. de naar hem genoemde Juliaanse kalender in. Dit was een correctie op de Romeinse versie van de Egyptische kalender, die door Alexander de Grote over het hele Middellandse Zeegebied in gebruik was gekomen. Deze Romeinse kalender was gebaseerd op de maancyclus, die 29,5 dagen duurt. Hierdoor liep deze kalender 10 dagen achter op het zonnejaar. Dit compenseerden zij door regelmatig een 13^e maand in te voeren. Julius Caesar besloot daar een einde aan te maken en bepaalde dat elke maand, met uitzondering van februari, elke maand 30 of 31 dagen zou krijgen en dat er om de vier jaar een schrikkeljaar zou worden toegevoegd. Keizer Augustus paste deze kalender nog op een paar kleine punten aan. Ondanks de val van het West-Romeinse Rijk in de vijfde eeuw n.Chr. bleef de Juliaanse kalender nog lang in gebruik in Europa en is dat nog steeds bij sommige religies. De katholieke kerk veranderde alleen het beginpunt van de Romeinse jaartelling, de stichting van Rome, in het geboortjaar van Jezus. Pas in 1582 werd de Juliaanse kalender uiteindelijk vervangen door de Gregoriaanse en werd de afwijking ten opzichte van de Juliaanse gecorrigeerd.

Een zonnejaar duurt gemiddeld geen 365 dagen, maar 365 dagen, 5 uur, 48 minuten en 45,1814 seconden. Dat betekent dat we in vier jaar 23 uur en 15 minuten tekortkomen. Door elke vier jaar een schrikkeljaar toe te voegen lopen we weer ongeveer 45 minuten voor op het zonnejaar. Bij de invoering van de Gregoriaanse kalender heeft men dit opgelost door bij elke eeuwwisseling die niet

deelbaar is door 400 de schrikkel dag achterwege te laten. Zo was 2000 wel een schrikkeljaar, maar zal de volgende eeuwwisseling in 2100 dat niet zijn. Mathematisch gezien is dit echter nog niet perfect: elke 400 jaar verliest de cyclus alsnog 0,1 dag. Hierdoor loopt men elke 100 jaar zo'n drie kwartier vooruit. Na een aantal millennia zal er daarom een extracorrectie moeten plaatsvinden. Paus Gregorius XIII bepaalde bij de invoering van de naar hem genoemde kalender, dat de afwijking tussen de Juliaanse en de nieuwe kalender als volgt gecorrigeerd moest worden: 4 oktober 1582 werd 15 oktober 1582. Het zal in Oirschot nog wel even geduurd hebben alvorens de nieuwe kalenderindeling bekend werd. Schepenprotocollen werden in elk geval nog tussen 4 en 15 oktober gedateerd. Leuk voor kwissen zou de strikvrage kunnen zijn waarom er in Rome tussen 4 en 15 oktober 1582 geen kinderen werden geboren.

De jaartijl bepaalt op welke datum een nieuw jaar begint. Voor ons is dat nu 1 januari, maar dat is niet altijd zo geweest en wereldwijd ook niet voor iedereen vanzelfsprekend. Zo begonnen de Romeinen het jaar op 1 maart. We hebben gezien dat in oktober 1582 de Juliaanse kalender door de Gregoriaanse werd vervangen. In de zuidelijke Nederlanden was al in 1575 een decreet uitgevaardigd dat de nieuwe jaartelling met ingang van 1576 op 1 januari moest beginnen. Holland en Zeeland volgden in 1583, maar de overige opstandige gewesten kwamen pas in of na 1700 tot inkeer. Daarmee kwam er ook een einde aan het gebruik van de paasstijl, die in de middel-eeuwen in gebruik was. De viering van Pasen en de daaraan gerelateerde feestdagen, zoals Hemelvaart en Pinksteren wordt nog steeds vastgesteld op de eerste volle maan na het begin van de lente. In de westerse kerk begint de lente op 20 maart en de eerste volle maan hierna op zijn vroegst op 21 maart en Pasen daardoor op zijn vroegst op 22 maart en wordt uiterlijk op 25 april vastgesteld. Omdat Jezus op het noordelijk halfrond was geboren moest het zuidelijk halfrond zich aan deze benadering houden. Alle data volgens de paasstijl tussen 1 januari en die vóór de viering van Pasen vielen

een jaar eerder dan we nu zouden aannemen. Een voorbeeld: Jan de Molner van Oirschot krijgt op 2 maart 1354 van de hertog van Brabant toestemming om in de herdgang (buurtschap) Straten een windmolen te exploiteren. 2 maart viel ruim voor Pasen en in onze jaartelling zou dit 1355 zijn.

Het uitgangspunt voor de vaststelling van Pasen, 20 maart, is gebaseerd op de equinox op het noordelijk halfrond. Dit is het moment dat de zon loodrecht boven de evenaar staat en de dag en nacht precies even lang duren of met andere woorden een half etmaal. Om dit moment te kennen zijn diverse antieke en moderne bouwwerken zo gemaakt dat de zon op de equinox op een speciale manier in of langs het gebouw schijnt, bijvoorbeeld door een speciale opening of over een bepaald richtpunt. Voorbeeld van dergelijke gebouwen zijn Stonehenge (Engeland), de Piramide van Cheops (Egypte), El Castillo (Yucatán in Mexico) het Observatorium Lelystad, de Megalithische tempels van Mnajdra (Malta) en het Pantheon (Rome). Wie wel eens in oude archieven zit te grasduinen moet terdege rekening houden met de datering volgens de paasstijl en deze al dan niet omzetten naar onze huidige stijl. Er is echter in de Oirschotse archieven nog

De Piramide El Castillo

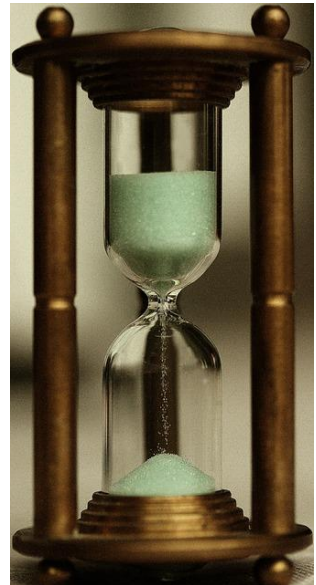
een andere stijl in gebruik geweest; namelijk de kerststijl. Deze liep van 25 december tot en met 24 december het jaar daarop. Vanaf 1537 wordt de Kerststijl en onze bekende stijl door elkaar gebruikt en in 1540 zien we dat de aanstelling van de schepenen niet meer zoals gebruikelijk op kerstavond, maar op de avond van 1 januari, de besnijdenis van Christus, plaatsvindt. Ook nu nog zijn de jaartellingen en jaartijlen niet altijd de onze. Zo gaat het jodendom uit van het jaar waarop de schepping van de wereld heeft plaatsgevonden en dat is 3761 jaar voor het begin van onze jaartelling. Hun nieuwe jaar begint tijdens een tweedaags gebed en inkeer in september of oktober. De islamitische jaartelling begint in het jaar waarin de migratie van Mohammed van Mekka naar Medina plaatsvond. We schrijven dan volgens de Juliaanse kalender 15 of 16 juli 622. Ook de Hindoes, Chinezen en Japanners hanteren een afwijkende kalender en vieren nieuwjaar op een andere dag dan wij. Net als de joden, islamieten en de oude Grieken gaan zij uit van een maancyclus, die afgerond 29,5 dagen duurt en corrigeren periodiek de afwijking ten opzichte van het zonnejaar. De oude Grieken bijvoorbeeld voegden in een periode van 8 zonnejaren 3 maanden van 30 dagen toe. Voor de rekenaars onder ons kom je dan op $(12 \cdot 29,5) + (90/8) = 365,25$. De oude Egyptenaren hadden een systeem van 3 seizoenen met 4 maanden van 30 dagen en voegden daar nog 5 dagen aan toe. De Maya's en Azteken hadden kalendersystemen die volledig afweken van de hierboven aangehaalde systemen.

Maar we hoeven niet eens zo heel ver van huis te gaan om het gebruik van een zonnekalender op te sporen. Tussen 2016 en 2020 werden in Tiel omvangrijke prehistorische opgravingen gedaan. Na uitgebreide studies bleek in 2023 het geheel aan individuele vondsten onder meer te bestaan uit een zonnekalender, die tussen 2800 en 1200 v.Chr. in gebruik moet zijn geweest. Rondom de grootste grafheuvel met een diameter van 20 meter lag een wal, die op meerdere plaatsen was onderbroken. Deze onderbrekingen kwamen precies overheen met de verschillende keerpunten in de zonnecyclus. Een zonnekalender was van belang in een agrarische samenleving.

Deze hielp bij het bepalen van de seizoenen en het plannen van landbouwactiviteiten.

Wie meer wil weten wordt verwezen naar: <https://www.nationalgeographic.nl/geschiedenis-archeologie/a44281212/zonnekalender-tiel>

Was de jaarindeling niet altijd en overal gelijk, ook de dagindeling vertoont verschillen. Tot aan het begin van de Middeleeuwen was het voldoende een tijdstip bij benadering te weten. Het tijdstip op de dag kon worden bepaald door naar de stand van de zon te kijken. Daarnaast maakte men gebruik van elementaire tijdwaarnemingen, zoals de waterklok, de zandloper, kaarsen of olielampen (met een aantal strepen erop) en de zonnwijzer. Aan elk van deze elementaire tijdmeters kleefde een nadeel: water kan bevriezen, een zandloper moet constant in de gaten gehouden worden, kaarsen of olielampen kunnen uitgeblazen worden, en een zonnwijzer werkt alleen als er zon is en dan, omdat de aarde om haar as draait, bij lange na niet nauwkeurig en ook niet binnen grotere gebieden. De aarde is immers in het oosten al verder doorgedraaid dan in het westen, waardoor het op de zonnwijzer in het oosten van Nederland tussen de 10 en 15 minuten later is dan in het westen. Zou hier het Brabants kwartiertje vandaan komen? Met uitzondering van de zonnwijzer konden deze elementaire tijdmetingen meestal alleen de duur van een gebeurtenis meten, niet op welk tijdstip de gebeurtenis plaatshad. In de Oirschotse schepenprotocollen komen we diverse voorbeelden tegen dat er een brandende kaars werd gebruikt bij openbare veilingen. Men kon bieden zolang de kaars

brandde. Met de ontwikkeling van de beschaving voldeden de natuurlijke tijdwaarnemingen niet meer. Er waren hulpmiddelen nodig die het precieze tijdstip konden aangeven, altijd en overal.

Aanvankelijk bestond een etmaal uit een dag- en een nachtdeel, ieder verdeeld in twaalf perioden. Dit betekende, dat een periode op een zomerdag langer was dan een periode op een winterdag. Daardoor was het niet geschikt om nauwkeurige tijdstippen te bepalen. Het eerste werkende mechanische uurwerk werd, voor zover we weten, ontwikkeld en gebouwd aan het begin van de veertiende eeuw, in het Benedictijnenklooster Saint Albans, door Richard van Wallingford (1292-1336). Dankzij dit apparaat, dat niet alleen uren aangaf, maar zelfs de bewegingen van enkele hemellichamen, kon de tijd eindelijk wat preciezer worden bepaald. De Kerk zag wel wat in een nauwkeurige tijdsaanduiding, het maakte het mogelijk momenten van vieringen nauwkeuriger te bepalen en kerktorens werden voorzien van uurwerken. Met de opkomst van de steden won het mechanische uurwerk langzamerhand terrein. Mensen gingen steeds meer werken met een dag die over de seizoenen in gelijke delen verdeeld was. Het mechaniek van het uurwerk werd steeds verder verfijnd. In de zestiende eeuw was de klok al zo klein geworden dat hij met gemak in huis gezet kon worden, mede door uitvinding van het uurwerk met snek, die aandrijving door een opwindbare veer mogelijk maakte. Tijd werd steeds meer als persoonlijk bezit gezien, dat met een eigen uurwerk moest worden gemeten. Belangrijke mensen lieten zich op staatsieportretten afbeelden met op de achtergrond hun uurwerk en gaven daarmee aan hoe kostbaar tijd voor hen was. Hoewel er op veel plekken voortaan gebruik gemaakt werd van uurwerken betekende dat nog niet, dat ze overal gelijk liepen. Er was nog een lang proces nodig om alle klokken op elkaar af te stemmen. Een veel nauwkeurigere tijdwaarneming ontstond met de uitvinding van het slingeruurwerk door Christiaan Huygens in 1656, maar daarmee liep de klok nog lang niet overal gelijk. Engeland liep in de ontwikkeling van de zogenaamde standaardtijd voorop. Met de aanleg van telegraaflijnen kon deze standaardtijd in 1846 voor het eerst

gedistribueerd worden en konden uurwerken in grote gebieden in het VK gelijk gezet worden. Nederland volgde in 1856. Maar daarmee was er nog geen wereldstandaard. In 1884 werd op de “Prime Meridian Conference” in Washington besloten dat de tijdwaarneming in Greenwich het uitgangspunt van de wereld zou worden. De redenen hiervoor waren dat voor zeekaarten de 0-meridiaan over Greenwich liep en omdat de tijd op zee al eeuwenlang die van Greenwich was geweest. Besloten werd om de aarde in 24 tijdzones in te delen met telkens een uur verschil. Een cirkel is 360 graden en elke tijdzone is daardoor 15 graden breed. Nederland ligt minder dan 7 graden ten oosten van Greenwich en hoort daardoor eigenlijk bij de Engelse tijdzone. Wij gebruiken echter de Centraal Europese tijdzone, waardoor ons horloge een klein uur afwijkt van de feitelijke zonnetijd. Als onze kerktoren, zoals we dat in Oirschot zeggen, 12 uur slaat dan is het in Praag of op Malta 12 uur en bij ons nog bijna een uur vroeger en tijdens de zomertijd zelfs een uur en drie kwartier vroeger.

Door de introductie van de atoomklok in 1955 kon men de internationale atoomtijd invoeren. De seconde werd niet langer gedefinieerd als een vast gedeelte van de dag, maar op de overgang tussen de twee hyperfijne energieniveaus van de grondtoestand van een ¹³³Cesiumatoom in rust. En hier ben ik het spoor opnieuw bijster. De aarde draait steeds langzamer om haar as, waardoor ook deze atoomtijd af gaat wijken van de zonnetijd. Af en toe wordt daarom een schrikkelseconde toegevoegd. De dag duurt dan 1 seconde langer. Na 23 uur, 59 minuten en 59 seconden volgt normaal 0 uur, 0 minuten en 0 seconden, maar als er een schrikkelseconde wordt toegevoegd volgt eerst 23 uur, 59 minuten en 60 seconden en pas daarna start de nieuwe dag.

Inmiddels is het technisch mogelijk de klokken wereldwijd tot op minimale fracties van een seconde gelijk te laten lopen.

Hoewel een dag zolang duurt als de tijd waarin de aarde om haar as draait, is er wat verwarring. Soms gebruiken we het woord dag om

te verwijzen naar de periode met zonlicht. Het tegenovergestelde, nacht, betekent dan het deel met duisternis. Deze verwarring werd al officieel opgelost in de derde eeuw: de Romein Censorinus noemde de zonlichtperiode 'dies naturalis' en de rotatieperiode 'dies civilis'. In de 7^e eeuw was men van mening dat een dag de combinatie was van zowel de zonlicht- en duisternisperiode. Ook wij gebruiken de term dag meestal nog als we het over een combinatie van dag en nacht hebben en gebruiken het woord etmaal om een periode aan te geven van 24 uur, onafhankelijk van het beginpunt. Om een goedlopende maatschappij mogelijk te maken, moet je echter een strikt beginpunt kiezen. In navolging van de Romeinen begint de civiele dag in westerse landen en in China om middernacht, 12 uur. Moslims en Joden volgen de oude Grieken en hun dag begint bij zonsondergang.

Waarom heeft een dag 24 uur? In wezen kun je de verdeling zo groot of klein maken als je wilt. Voorwaarde is echter dat iedereen het over de verdeling eens is. De oude Egyptenaren verdeelden de dag

al in 24 uren en wezen 12 uur toe aan de daglichtperiode en 12 uur aan de nacht. Afhankelijk van het seizoen verandert de lengte van de perioden met daglicht en duisternis, dus de lengte van de uren veranderde ook. Op een korte winterdag waren de uren korter tijdens daglicht en langer tijdens de nacht en in de zomer was het omgekeerd. De Grieken en Romeinen namen deze verdeling ongewijzigd over en tot de Middeleeuwen was dit de normale manier om de dag te verdelen en de werkdag op daglicht af te stemmen. Alleen astronomen verdeelden de dag in 24 gelijke uren. Deze werden equinoctiale uren genoemd, omdat tijdens de equinox (20 of 21 maart en 22 of 23 september) de periodes van daglicht en duisternis gelijk zijn.

Met de invoering van mechanische uurwerken werden de gelijke uren de norm en was het niet langer handig om de dag bij zonsopkomst of -ondergang te laten beginnen. De 24-uursverdeling bleef, maar werd nu geteld vanaf middernacht met 12 uren voor en 12 uren na het middaguur. Hoewel de 24-uursverdeling officieel gebruikt wordt in schrift (13.00 uur als 1 uur 's middags), gebruiken we

de 12-uursverdeling in spraak. Engeland kent nog wel de 12-uursverdeling. De tijd tussen middernacht en

12 uur 's middags duidt men aan als AM (Ante meridiem) en die vanaf 12 uur 's middags tot middernacht met PM (Post meridiem). De revolutionaire kalender in Frankrijk moest de dag verdelen in 10 uur van elk 100 minuten van elk 100 seconden.

Wij verdelen onze 24-uursklok in 4 dagdelen; nacht, ochtend, middag en avond. De nacht duurt daarbij van middernacht tot 6 uur 's morgens. Maar wat nu als wij het over zaterdagavond hebben? Dan hebben wij het toch over de vroege zondagochtend? En denk eens aan dienstregelingen van het openbaar vervoer of

omroepprogrammabladen. De geldigheid van plaatsbewijzen loopt over middernacht heen en tv-programma's na middernacht worden in het overzicht van de dag daarvoor vermeld. Datum- en tijdsaanduidingen op digitale klokken, smartphones en computers lopen wel parallel met de 24-uursdagindeling, maar kunnen we desgewenst zelf op een 12-uursindeling instellen.

Het woord siësta is afgeleid van het Latijnse “sexta [hora]”, het zesde uur. De Romeinen telden hun uren vanaf zonsopkomst. Het zesde uur was daardoor voor hen het middaguur. Het uur waarop gerust moest worden en daar zijn we nu hard aan toe. Of wil je nog iets weten over zomer- en wintertijden? Ga dan naar; <https://isgeschiedenis.nl/nieuws/de-geschiedenis-van-de-winter-en-zomertijd>.

Henk van Hout

Bronnen:

Wikipedia,

Regesten door Jan Toirkens

Brabants Historisch Informatie Centrum (BHIC)

De opkomst van de telefoon

Landelijk

De uitvinding van de telefoon wordt toegeschreven aan Alexander Graham Bell, die in 1876 als eerste patent op de telefoon aanvraagde. Eigenlijk was de Italiaanse Antonio Meucci de uitvinder, maar die had geen geld om patent op zijn uitvinding aan te vragen. In Nederland wordt in 1881 in Amsterdam de eerste telefooncentrale in gebruik genomen. In eerste instantie zijn er slechts negenenveertig abonnees, die door een telefoniste met elkaar worden verbonden.

In de jaren die volgen gaat de ontwikkeling al volgt:

1852: In Nederland wordt de Rijkstelegraaf opgezet. Men kan vanaf nu een telegram versturen.

1881: De eerste telefooncentrale in Nederland wordt in gebruik genomen. Er zijn dan landelijk 49 abonnees.

1915: De Administratie der Posterijen en Telegrafieën wordt een staatsbedrijf: Staatsbedrijf der P&T. Er zijn nu 75.000 abonnees op het telefoonnet aangesloten.

1923: Het Staatsbedrijf der Posterijen, Telegrafie en Telefonie (PTT) wordt opgericht.

1931: In Amsterdam wordt de eerste telefooncel geplaatst.

1952: In Haarlem wordt de eerste automatische telefooncentrale van Nederland in gebruik genomen.

In Oirschot

Kennelijk werd in Oirschot het startsein voor de eerste telefoons in 1893 gegeven. Alle telefoonverkeer verliep via de telefooncentrale van Bostel

***OIRSCHOT**, 10 Febr. In een heden gehouden raadsvergadering zijn de laatste moeilijkheden uit den weg geruimd, die den aanleg der zoolang gewenschte **telefoon** belemmerden.

Oirschot zal dus eerlang in het bezit komen van een spreekdraad, aangesloten aan het Rijks-telegraafkantoor te Boxtel.

Eere aan de wakkere commissie, die het initiatief nam.

Een groot succes zij haar bij deze hartelijk toegewenscht.

Men schrijft ons uit **Oirschot** :

De opening van de telefoon te **Oirschot** werd op meer dan feestelijke wijze gevierd.

Neerland's driekleur wapperde van vele huizen. Een feest-maaltijd werd gegeven, waarbij de inspecteur der telegraphie, de heer Leur, in hoogsteigen persoon tegenwoordig was; aan toasten geen gebrek. Aan de Koningin en dezer vertegenwoordiger, werden telegrammen verzonden.

Des avonds fakkeloptocht, sérénade en concert. Nog werd besproken om de namen van hen die zich verdienstelijk hebben gemaakt in dezen opzichte, in gouden letteren in de annalen van **Oirschot** te vermelden.

En dat alles ter wille van de telefoon! Wat een beweging zal er zijn als we eenmaal een tram of een kanaal bezitten.

Het oudste lijstje dat ik kon vinden was van **1915**:

OIRSCHOT (Hulptelefoonkantoor)

“Diensturen: Werkdagen: van 8.- vm. tot 1.- nm., van 2.- nm. tot 3.30 nm., van 6.- nm. tot 7.30 nm. Zon- en Feestdagen van 8.- vrn. tot 9.- vm. Eene openbare spreekcel is gevestigd in het Hulptelegraafkantoor.

Het aanvragen van telefoongesprekken voor dit kantoor, wordt ook in den sluitingstijd daarvan beproefd.”

- 2 Grinten, Mr. N. v. d., Griffier Kantongerecht
- 1 Kuipers, J.H., fa. H. Kuijpers - v. d. Heuvel, Markt
- 4 Lobach, H., Arts
- 3 Maréchaussée kazerne
- .. Rijkstelegraafkantoor (°)
- .. Telegraafkantoor (°)
- 5 Teurlinx & Meijers, Fa, C.H, Stoelenfabr.

OIRSCHOT. (Rijkstelefoonkantoor.) zie ook onder Boxtel	
<small>Diensturen: Werkd.: 8½—12½. 2—4½. 6—7½. Z. en Fd.: 8—9 vm.</small>	
<p>A</p> <p>Anderegg, W. F. Arts, Nieuwstr. A 133 28</p> <p>B</p> <p>Boerehond Zaakvoerder A. v. d. Heuvel 8</p> <p>Breemen, J. v. Handelsw. Ringros en detail 13</p> <p>C</p> <p>Coöp. Roomboterfabr. St. Oduifphus 6</p> <p>E</p> <p>Erven & Co. Stoelenfabrik 7</p> <p>Esch & Co., J. v. Molenaar 27</p> <p>G</p> <p>Gemeentebuis (9—12, 2—4) 11</p> <p>Grinten, Mr. M. v. d. Griffier Kantongerecht 2</p>	<p>H</p> <p>Haaren, A. v. Cafe-Rest. 25</p> <p>Haaren, Ch. v. Houth. 23</p> <p>Hotel de Zwaan Hotel-Pension Café-Rest. 12</p> <p>J</p> <p>Jong, G. W. de Rijwielh., Rijksbuisstr. A 251 21</p> <p>K</p> <p>Kuipers-v. d. Heuvel, N.V. Manufact., Conf. en Meubelh. v.h. J. H. Markt 1</p> <p>L</p> <p>Leuven v. Hout, P. v. Stoelen- en meubelfabr. 15</p> <p>Lobach, H. Arts 4</p> <p>M</p> <p>Maréchaussée Kazerne 3</p> <p>Mertens, G. A. M., Notaris 14</p> <p>Monessau, J. H. F. Graaf du Huize Schoonoord 16</p>
	<p>N</p> <p>Naaml. Venn. Oirschotsche Vervoer Mij. 10</p> <p>O</p> <p>Oirschotsche Stoelenfabr., N.V. de 19</p> <p>P</p> <p>Princee, Wed. H. G. 17</p> <p>R</p> <p>Roelvink, F. J. M. Dierenarts 22</p> <p>Rijkstelegraafkantoor 22</p> <p>T</p> <p>Termeer, Fa. H. Overlederfabr. 9</p> <p>Teurlinx, Fa. Gebr. Stoelenfabrik. 20</p> <p>Teurlinx & Meijers, Fa. C. H. Stoelenfabr. 5</p> <p>Tret, Fa. A. Stoelenfabr. 20</p> <p>V</p> <p>Velden & Co., H. v. d. A 53 18</p> <p>Verhoeven, N. Expeditie, A 321 25</p>

In **2025** waren er 28 nummers. Een toename in 10 jaren van 21 nummers! Omdat er via een centrale werd gewerkt kon van der Grinten telefoonnummer 2 hebben en Roelvink 22.

Oirschot.

Zie ook onder **Boxtel**.

Diensturen: Werkd.: 8—20, Z. en Pd.: 8—9,
‡ Zie bladz. 5.

Assouw, A. v. Expedit., Molenstr.	52
Beers, A. v. Koestr. A 9	53
Beks, J. J. C. Molenstr. A 307	73
Boerenbond Zaakvoerder A. v. d. Heuvel	8
Boomen, M. v. d. Markt A 74	35
Bree, J. C. C. v. Rijke Sluisstr. 321	37
Breemen & Zn., J. v. Handelsw., drogisterijen en optiek	13
Bresser Latour, J. C. de Sijmag.	68
Burgerling, M. G. J. Arts, Nieuwstr. A 133	‡ 28
Coöp. Handelsvreen. N. C. B. Depot, Heuvel F 26	33
Coöp. Roomboterfabr. St. Odulphus	6
Cordens, J. C 4	38
Cuyk, Adr. v. Rijksw. A 211	56
Donkers, A. C. Drogiste	16
Edah, N.V. Kolw., Markt 421	31
Erven & Co. Stoelenfabrik., Heuvel F 33	7
Esch, A. J. v. Spoordeock B 24	43
Foole, J. Schoenh. en schoenmakerij	58
Gemeentehuis (9—12, 14—16).	11
Haaren A. v., Café-Rest.	‡ 25
Haaren, Ch. v. Houth.	23
Holl. Staal- en Meubelindustrie	36
Hôtel de Zwaan Hôtel-Pension-Café-Rest.	12
H. S. M. (Holl. Staal- en Meubel Industrie) Heuvel str. F 36a	29
Janssens, Ch. W. E. G. Burgemeester	‡ 2
Jong, G. W. de Autogar. en Ford Service, Rijke- sluisstr. A 251	21
Kemps, Wed. P. Heuv. F 54	57
Kerkhof, J. Koestr. A 5	42
Kessel, Th. v. Molenaar en graanh.	41
Kroon, G. J. de Bierbrouwerij, Koestr. A 24-25	63
Kruysen, J. Kunstschilder	66
Kuljars-v. d. Heuvel, N.V. Manufact., Conf. en Meubelh. v.h. J. H. Markt	1
Landmacht: Marocheminée, Brig. Comm., Oud Postkant.	3
Leuven v. Hout, P. v. Stoelen- en meubelfabr.	15
Leuven Philippart, C. v. Stoelenfabrikant, Markt 421	31

Lobsch, H. Arts	§ 4
Loo, J. v. d. Slager	69
Louwers, A. de Café, timmerfabr.	50
Marchaussee: Zie Landmacht.	
Meeuwis & Co., Fa. Meubelfabr.	62
Megens, A. Exped., Nieuwstr. 119a	34
Megens, J. Eindhoveneschew. 129	55
Megens, M. Exped.	30
Merex-Paymans, J. J. C. IJzerh., Markt A418	45
Mol, J. C. M. Verpl., Heuvel P 43, Spoorдонkschew. A 175	65
Naaml. Venn. Oirschotsche Vervoer Mij.	10
Nuyens, J. St. Odolphustr. A 239	54
Oirschotsch Sportpark	71
Oirschotsche Stoelenfabr., N.V. de	19
Ouden, P. der Markt A 345	27
Paters Montfortanen. Blijsterveld C 49	60
Philippart-Matthee Manufact.	72
Priem, J. A. Aann.	51
Princee, Wof. H. G.	17
Roelvink, F. J. M. Dierzarts	§ 22
Rijk & Co., v. Vert. katoen-, vlas- en jutespinn- rijen	67
Rijkstelegraafkantoor.	
Scheepers, G. Huish. art. en andb.werkt.	48
Schilte, A. P. B. Meubelfabr.	49
Schout, C. J. v. d. Heuvel P 57	44
Smegers, F. Rijkstelestr. A 328	62
Smits Muiens, Bakker, Rijkstelestr. A 331	64
Smulders, J. J. P. N. K. M.-agent, Molstr. A 412	46
Stassen, J. H. L. Notaris	§ 14
Steen, W. C. v. d. Autocarage	47
Termeer Fa. H. Overloederfabr.	9
Teulinx & Meijers, N.V. Stoom- Stoelen- en Meubelfabr. v.h. C. H.	5
Tret, Stoelen- en Meubelfabr. A.	26
Velden Jr., H. v. d. Grooth. in wijnen, gedist. en kol.w., A 61	18
Ven, M. v. d. Hotel, spoorдонkschestr. 176	70
Verhoeven, N. Exped., Gasthuis A 321	24
Vuga Fijnmeubelfabr., Bedr.leider F. de Kok	32
Wal, P. J. v. d. Bouwmat. en steenkolenh.	39
Wijnhoven, H. v. d. Rijkstelestr. A 329	20
Zelst, A. J. v. Garage, spoorдонkschestr. 171a	40
Zelst & Louwers, Fa. v. Timmerfabr.	59

In **1934** waren er 74 aansluitingen. De toename is 46 in negen jaar. Dat is nog steeds bescheiden. Telefonie was een openbare dienst die kennelijk in tegenstelling tot nu nog niet agressief aan de man werd gebracht.

Het is mooi om te zien wie er toen allemaal binnen de Oirschotse gemeenschap actief waren in het economische en ambtelijke bestel. “Normale” burgers konden zich blijkbaar nog geen telefoonaansluiting permitteren. Maar een bijzonder ingezetene is Jan Kruijsen, kunstschilder. Van hem weten we dat hij allesbehalve vermogend was. Maar we weten ook dat hij zich graag anders presenteerde.

In de vervolgjaren is het aantal abonnees gestaag gegroeid. De overzichten daarvan zijn ook (deels) beschikbaar.

Han Smits

Bron: Delpher

Spreekwoorden uit de Middeleeuwen

(Afl levering 4 van de reeks Spreekwoorden zijn van alle tijden)

Afl levering 1 van de reeks *‘Spreekwoorden zijn van alle tijden’* ging in op wat we onder een spreekwoord verstaan, de rol van beeldspraak in de taal en het ontstaan van spreekwoorden. In afl levering 2 kwamen spreekwoorden uit de Klassieke Oudheid aan de orde en de 3^e afl levering belichtte spreekwoorden uit de Bijbel. Deze 4^e afl levering gaat in op Spreekwoorden in de Middeleeuwen.

De Middeleeuwen als bron voor Spreekwoorden

Wolfgang Mieder, professor aan de Universiteit van Vermont en expert op het gebied van spreekwoorden en zegswijzen, noemt naast de Klassieken en de Bijbel de Middeleeuwen als belangrijke bron voor spreekwoorden en gezegden.

Zo stamt o.a. het hedendaagse gezegde *‘Kleren maken de man’* uit die tijd. Ook in de Middeleeuwen werd je beoordeeld op je uiterlijk, dus deed je er goed aan je netjes te kleden.

Zoals we in eerdere artikelen zagen treffen we spreekwoorden en gezegden uit de Middeleeuwen veel aan in Latijnse teksten omdat Latijn toen de Europese voertaal was, maar ze gaan ook vaak terug op oude volksverhalen, legenden en fabels. In de reeks *'Zegswijzen en uitdrukkingen uit de literatuur'* van Historiek bespreekt Girbe Buist een paar bekende gezegden die hierop terug te voeren zijn. Een bekend voorbeeld is: ***'De geest is uit de fles'***

Deze uitdrukking is te herleiden tot de verhalen van *"Duizend en één nacht"*, een verzameling Arabische verhalen die in heel Europa bekend was. De raamver telling die de verhalen met elkaar verbindt is het sprookje van Sheherazade. De dochter van een edelman. Zij huwt een koning die de gewoonte heeft al zijn echtgenotes na de 1e huwelijksnacht om te brengen om de schande van overspel te ontwijken. Iedere nacht vertelt ze hem een verhaal waarvan ze het einde niet verklapt en de koning laat haar steeds in leven om erachter te komen hoe het verhaal afloopt. Dat lukt haar duizend nachten lang!

Eén van die verhalen gaat over Aladin, die een wonderlamp in de vorm van een fles heeft, waaruit steeds een geest verschijnt. Op een bepaald moment krijgt hij die echter niet meer terug in de fles. De uitdrukking *'De geest is uit de fles'* voert terug op dit verhaal en je zegt dat

Illustratie door Clément-Pierre Marillier (Wikipedia)

over een uit de hand gelopen ontwikkeling die je niet meer onder controle weet te krijgen.

Een van de eerste boeken die na de uitvinding van de boekdrukkunst in groten getale werd gedrukt was de, al in artikel 1 van deze reeks genoemde, spreekwoordenverzameling *'Proverbia communia'* uit 1480. Spreekwoordenverzamelingen namen in de 16^e eeuw een grote vlucht, hetgeen wijst op de populariteit van het spreekwoord in die tijd. Zo werden in het onderwijs spreekwoorden volop ingezet om kinderen levenswijsheden bij te brengen.

Overigens waren er in de Middeleeuwen weinig mensen die konden lezen en schrijven, dat was voorbehouden aan de adel en de geestelijkheid. Voordat in 1450 de boekdrukkunst werd uitgevonden waren boeken zeldzaam omdat ze steeds moesten worden overgeschreven hetgeen erg veel tijd vroeg en gedaan werd door monniken. Onze uitdrukking: *"Wat een monnikenwerk!"* herinnert nog aan die tijd.

Spreekwoorden in de beeldende kunst

De rol die boeken, tijdschriften en kranten tegenwoordig spelen werd in vroeger eeuwen voor een belangrijk deel vervuld door de beeldende kunsten, waaronder de schilderkunst.

In de zestiende eeuw werden in de kunst van de Lage Landen vaak spreekwoorden afgebeeld. Ook in de toneelstukken van rederijkers (literaire verenigingen die zich toelegden op het schrijven van poëzie en toneelstukken) gebruikte men spreekwoorden veelvuldig om moraliserende *'lessen voor het leven'* te verkondigen.

Beeld en woord werden in de oudheid en later in de middeleeuwen en de renaissance als gelijkwaardig beschouwd zoals o.a. blijkt uit de leus van de klassieke dichter Horatius:

'ut pictura poesis' - *'zoals de schilderkunst, zo is ook de dichtkunst'*.

Schilders waren regelmatig actief in rederijkerskamers, zo is van Bruegel bekend dat hij een voorliefde had voor het rederijkerstoneel.

Pieter Bruegel de Oude (1525/30-1569)

Een van de bekendste schilderijen waarin spreekwoorden zijn uitgebeeld is het werk *'Nederlandse spreekwoorden'* van Pieter Bruegel de Oude uit 1559.

Velen onder ons kennen Bruegel waarschijnlijk vooral als schilder van het boeren- en plattelandsleven zoals o.a. de boerenkermis. Zowel hij als zijn nazaten, waaronder ook bekende schilders waren te vinden, legden die regelmatig vast op het doek.

In zijn tijd werd Bruegel echter ook gezien als 'opvolger' van Hieronymus Bosch vooral in zijn humoristische werken waaraan hij de naam 'Pieter de grappenmaker' dankt. Toch is hij niet alleen een schilder van vrolijke, boerse taferelen.

Schilderijen van Bosch en Bruegel die wij, met de ogen van nu, veelal interpreteren als grappige of fantasierijke verzinsels waren symbolisch bedoeld en dienden als waarschuwing om niet af te dwalen van het rechte pad. Dat geldt zeker voor de werken waarin Bruegel allerlei in die tijd bekende spreekwoorden uitbeeldt.

De twee bekendste werken met spreekwoorden van Bruegel zijn: *'Twaalf spreekwoorden'* uit 1558 en het grote schilderij *'De Nederlandse spreekwoorden'* ook wel *'De verkeerde wereld'* genoemd uit 1559. Hierin toont hij zich een moralist die zijn tijdgenoten de onvolmaaktheid van de mens laat zien en ze de weg wijst naar wat echt belangrijk is in het leven.

'Twaalf spreekwoorden'

Het werk *'Twaalf spreekwoorden'* uit 1558 bestaat uit twaalf geschilderde medaillons die in een kader bij elkaar zijn gevoegd. Op ieder medaillon staat zowel een afbeelding als een rijm.

De medaillons waren eetborden waarvan de randen zijn afgezaagd. Er bestond in die tijd een traditie van spreekwoorden op borden in navolging van Jeroen Bosch.

Pieter Bruegel de Oude Twaalf Spreekwoorden Musuem Mayer van den Bergh Antwerpen

Ter illustratie volgt hier een van de medaillons:

***Vat ick vervolghen en geraecke daer niet aen,
Ick pisse altyt tegen de maen***

Wat ik ook onderneem, ik bereik het niet, ik pis altijd tegen de maan.

De uitdrukking *'pissen tegen de maan'* gebruiken we tegenwoordig niet meer maar we kennen wel de variant *'naar de maan reiken'*. De betekenis is in beide gevallen hetzelfde namelijk dat je probeert om het onmogelijke te bereiken.

'De verkeerde wereld'

In het schilderij *'De verkeerde wereld'* van Bruegel uit 1559 worden geen 12 maar meer dan 120 spreekwoorden uitgebeeld waardoor je het met recht kunt zien als een beeldende Spreekwoordenverzameling!

Op het schilderij is een dorp aan een rivier te zien waarin allerlei mensen zich wijden aan de meest uiteenlopende en buitensporige bezigheden. Het is een bont gezelschap van vissers, boeren, geestelijken, kooplieden, narren en soldaten. We zien zowel mannen als vrouwen maar geen kinderen alhoewel de volwassenen zich soms wel kinderlijk gedragen.

Pieter Bruegel de Oudere De Nederlandse spreekwoorden Gemaldegalerie, Staatliche Museen Berlin

Aan de gevel van een huis hangt een wereldbol op zijn kop als symbool van de verkeerde wereld die hier getoond wordt. Niet zozeer een omgekeerde wereld waarin met een goedmoedige knipoog recht en orde op zijn kop gezet worden zoals bijvoorbeeld in Erasmus *'Lof der zotheid'* uit 1508 of in ons hedendaagse Carnaval. Hier staat vooral het slechte gedrag van de menselijke soort centraal, in deze verkeerde wereld heersen leugen en zelfbedrog, zoals G.H.J. Seegers stelt in het boekwerkje over dit schilderij uit 2023.

De uitgebeelde spreekwoorden in het schilderij slaan op de zeven hoofdzonden: hovaardij, afgunst, woede, vadsigheid, hebzucht, gulzigheid en onkuisheid. Bedrog en huichelarij heersen alom en de wereld wordt niet geregeerd door God maar door de Duivel.

Gelukkig gloort aan de einder de dageraad met als teken van hoop een kerktoeren in de verte.

Ter illustratie volgt hier een selectie bestaande uit een zevental spreekwoorden die voorkomen op dit beroemde schilderij van Bruegel. Sommigen worden nog steeds gebruikt, van anderen kennen we een variant en enkele zijn in de loop der tijd verdwenen.

***'Daar zijn de daken met
vlaaien gedekt'***

Op het dak van een huis liggen bruine en gele pannenkoeken in schotelmpjes. Het is er een soort van Luilekkerland waar overvloed heerst. Zowel in carnavalsvoorstellingen als in sprookjes kwam in de 15^e eeuw vaak een verzonnen wensland voor met een

overvloed aan lekker eten en drinken waar de gebraden kippetjes je zo in de mond vliegen.

Bruegel stelt hier de gulzigheid aan de kaak. Het toenmalige spreekwoord kennen we tegenwoordig niet meer.

Rozen of paarden voor de zwijnen gooien

Tegenwoordig kennen we de uitdrukking: *‘Paarden voor de zwijnen gooien’*. Je zou denken dat het hier een moderne variant van de Middeleeuwse spreuk betreft. Maar niets is minder waar, het is het gevolg van een foute vertaling! Zoals Ted van Lieshout in zijn boek *‘Rozen voor de zwijnen’* aangeeft zag men het Griekse woord voor parel: *‘margaritari’* aan voor het Franse woord *‘marguerites’* wat margrietten of mooie bloemen betekent. In de vertaling is destijds gekozen voor *‘rozen’*, hetgeen leidde tot de toenmalige uitdrukking. Later is dat aangepast maar op oude afbeeldingen zie je nog vaak bloemen in plaats van paarden.

De betekenis is duidelijk: je moet geen mooie dingen geven aan iemand die daar geen oog voor heeft.

Als de ene blinde de andere leidt vallen ze beide in de gracht

Van dit spreekwoord kennen we tegenwoordig alleen nog twee kortere varianten: *'de ene blinde leidt de andere'* en *'de lamme leidt de blinde'*. De uitdrukkingen zijn terug te voeren op de Bijbel waarin Jezus zegt dat als de ene blinde de andere leidt, ze beiden ten val komen. Er wordt mee bedoeld dat het niet veel zin heeft om je ergens over te laten adviseren door iemand die daar ook geen verstand van heeft.

Tegenwoordig vinden we uitdrukkingen die slaan op mensen met een handicap wat minder gepast maar daar dacht men in de Middeleeuwen blijkbaar anders over.

Ze raapt het kippenei terwijl ze het ganzenei laat lopen

Bruegel beeldt hier een boerin af die verlekkerd naar een kippenei in haar hand kijkt terwijl het ganzenei dat veel waardevoller is er op kleine ganzenpootjes vandoor gaat.

Wij kennen deze uitdrukking niet meer maar we snappen uitstekend wat er mee gezegd wil worden. Namelijk dat je niet te snel

genoegen moet nemen met een minder goede keuze omdat immers het risico bestaat dat dan een veel betere keuze aan je neus voorbijgaat.

De kat de bel aanbinden

Dit gezegde komt uit een oude fabel van de Griekse dichter Aesopus over muizen die zich beschermen tegen een kat door een belletje om haar nek te hangen waardoor ze haar tijdig aan horen komen.

We gebruiken deze uitdrukking tegenwoordig vooral als er ruchtbaarheid wordt gegeven aan iets aan iets wat iemand in het geheim van plan is. Als het plan bekend wordt

lukt het niet meer om het met succes uit te voeren.

Zij hangt haar man de blauwe huik om

Op een prominente plek midden op de voorgrond van het schilderij van Bruegel zien we een jonge vrouw in een verleidelijke rode jurk die een oude man een grote blauwe mantel omhangt. De blauwe mantel, destijds een 'huik' genoemd, was in de Middeleeuwen het symbool van echte ontrouw. Iedereen die deze afbeelding

toen zag wist meteen dat de oude man bedrogen werd door zijn jonge vrouw.

Het woord 'huik' kennen wij nog in de uitdrukking: 'De huik naar de wind hangen' alhoewel we dat niet vaak meer zeggen. We spreken nu eerder over 'met alle winden meewaaien'.

Door de mand vallen

Midden rechts op Bruegels *'De verkeerde wereld'* hangt een mand onder het strooien dak van een hut. In de mand zit een armoedig geklede man die door de bodem van de mand is gezakt en er ieder moment uit kan vallen.

Deze uitdrukking wordt ook vandaag de dag nog volop in het Nederlands gebruikt. We zeggen dat zowel van iemand die een leugen vertelt die achteraf uitkomt als wanneer iemand op het punt staat te falen en er niet in slaagt iets tot een goed einde te brengen.

Slotopmerking

Zoals Drs. Seegers in de Inleiding van zijn boek zegt beleven wij nog steeds veel genoeg aan het bekijken van Bruegels schilderijen. Hij stelt dat dat komt omdat het menselijk gedrag in de loop der tijd niet wezenlijk is veranderd, waardoor het werk van Bruegel nog steeds actueel is.

Dat bleek eens te meer in de tentoonstelling *'Brueghel: de familiereunie'* die afgelopen najaar te zien was in het Noord Brabants museum in Den Bosch. Het liep er storm en het kostte mij dan ook enige moeite om een plekje voor het schilderij van *'De Nederlandse spreekwoorden'* te bemachtigen. En ik moet toegeven:

'Ik heb mijn ogen uitgekeken!'

Maria van Deutekom

Geraadpleegde Bronnen:

- 'Waar komen spreekwoorden vandaan?', Marloes Zandbergen, maart 2017, website Scientias.nl
- 'Zegswijzen en uitdrukkingen uit de literatuur: de Middeleeuwen', Girbe Buist, december 2019, reeks website Historiek
- 'Volkscultuur of humanistencultuur', Mark Meadow, website Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse letteren, DBNL.org
- Twaalf spreekwoorden, Wikipedia
- De verkeerde wereld, Wikipedia
- Rozen voor de Zwijnen, Ted van Lieshout, 2023
- Pieter Bruegel de Oudere De Nederlandse Spreekwoorden, Drs. G.H.J. Seegers, 2023

**“Ook op zoek naar verborgen
verleden?”**

HEEMKUNDEKRING

De Heerlijkheid
Oirschot